Szociális vállalkozások az Európai Unióban

Andor László

Foglalkoztatásért, a szociális ügyekért és a társadalmi összetartozásért
felelős Európai Uniós biztos

DOI: 10.19055/ams.2013.4/8-9/2

Az idősödő európai társadalmakban, a születéskor várható élettartam amúgy örvendetes emelkedése miatt, egyre nagyobb szükség lesz a segítő hivatású szakemberek munkájára mind a kórházi, intézményi, mind az otthoni segítségben. Míg sok hagyományos iparágban egyre csökkennek a munkahelyek, erre a szép és humánus hivatásra egyre nagyobb szüksége lesz Magyarországnak és a többi európai országnak.

A szociális gazdaság különösen fontos szerepet játszik a válságból való kilábalásban.

Először arról írok, hogy miben látom a szociális gazdaság és a szociális vállalkozások szerepét a gazdasági, a foglalkoztatási és a szociálpolitika tágabb összefüggésében - különös tekintettel a gazdasági válságra és arra a modellre, amelynek kifejlesztését az Unió az Európa 2020 stratégiában célul tűzte ki.

Majd azokról az intézkedésekről szeretnék áttekintést nyújtani, amelyekkel az Európai Bizottság a szociális gazdaságot és a szociális vállalatokat támogatja, valamint be szeretném mutatni a Bizottság idevágó politikai keretrendszerét, konkrétan a „szociális vállalkozások” kezdeményezést.

Végül áttekintem a szociális vállalkozások fejlődését Magyarországon.

Szociális vállalkozások és az Európa 2020 Stratégia

Miért olyan fontosak a szociális vállalkozások, és hogyan illeszkednek a tágabb gazdasági és társadalmi összépbe?

A pénzügyi és gazdasági válság, melynek immár negyedik évét éljük, részben a társadalmi egyenlőtlenségek kiéleződésére, részben pedig arra vezethető vissza,

hogy a pénzügyi szféra szerepe túlzottan megnövekedett a gazdasági tevékenységekben. Eltolódtak a hangsúlyok: fontosabb lett a profitszerzés, mint az, hogy az adott befektetés valóban hasznára váljon a gazdaságnak és a társadalomnak. A válság előtti üzleti modell már csak azért sem volt fenntartható, mert nem vette figyelembe kellőképpen a társadalmi haladás szempontjait, és nem is volt kellőképpen intelligens, azaz nem investált eleget az emberi tényezőbe.

Mindebből le kell vonnunk a tanulságokat ahhoz, hogy megfelelő választ tudjunk adni a válságra, és olyan gazdasági modelleket tudjunk kidolgozni, amelyek révén mind mikro-, mind makroszinten megbirkózhatunk az előttünk álló legfontosabb kihívásokkal. Milyen kihívásokról van szó? A foglalkoztatási szint emeléséről, a társadalom idősödéséből fakadó feladatokról, az erőforrás-hatékonyabb termelés és fogyasztás szükségességéről, a szegénység és a társadalmi kirekesztettség visszaszorításáról.

Az Európai Unió 2010 elején egy differenciált, új modellt dolgozott ki a gazdasági és társadalmi fejlődés érdekében: az Európa 2020 stratégiát, amely az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés céljain nyugszik. Ebben a modellben az innováció, az erőforrás-hatékonyság és a társadalmi fejlődés egymást kiegészítő elemek, amelyek együttesen járulnak hozzá a versenyképességhez és a jóléthez. Mindez az Európai Unióról szóló szerződés 3. cikkében meghatározott magas versenyképességű szociális piacgazdaság koncepcióján alapul.

Ami a mikroszintet illeti, szembeötlő, hogy ez a gazdasági modell pusztán profitorientált vállalatokra és állami intézkedésekre alapozva nem működhet. A civil társadalomnak is fontos szerep jut benne, de a jó megoldások megtalálásához és kidolgozásához üzleti modellre is szükség van. Ezen a ponton kapcsolódnak be a szociális vállalkozások és a szociális gazdaság.

A szociális vállalkozás fogalma több mint 150 évre tekinthet vissza. Azok az erőfeszítések, melyekkel annak idején a munkavállalókat és hozzátartozóikat próbálták megóvni az iparosítás és a gazdasági válságok negatív hatásaitól, végül szövetkezetek és biztosító egyesületek formáját öltő szociális vállalkozások megalapításához vezettek. E vállalkozások az olyan társadalmi értékek, mint a szolidaritás, az autonómia, a részvétel és a felelősség-teremtés gyakorlatba való átültetésével ellátták az emberek alapvető szükségleteit.

Különösen jelentősek voltak a megfizethető lakhatási lehetőség, a közlekedés, az élelmiszerkereskedelem, az egészségügyi szolgáltatások, a közszolgáltatások és pénzügyi szolgáltatások terén, és ezáltal az egész helyi közösség hasznára váltak.

A szociális vállalkozások helyzete az Európai Unióban

Ma a szociális vállalkozások fő jellemzője, hogy elsősorban társadalmi, környezetvédelmi vagy közösségi célokat szolgálnak. Számos jogi formát ölthetnek, de vállalkozói és innovatív erejükkel mindenképpen pozitív hatást gyakorolnak a társadalomra, a gazdaságra és a környezetre. Többletbevételüket főként társadalmi küldetésük megvalósítására fordítják, és irányítási-vállalatvezetési szerkezetükben a munkavál-

lálók, az ügyfelek, az üzletfelek és egyéb érdekeltek egyaránt részt vesznek, és felelősségteljes szerepet vállalnak. A szociális vállalkozók azáltal, hogy megfizethető és elfogadható árú, jó minőségű termékeket és szolgáltatásokat kínálnak, úttörő szerepet töltenek be az új piacok létrehozásában, kivált az alábbi célokkal:

- a szociális és egészségügyi ellátások fejlesztése,
- a társadalmi és munkahelyi integráció elősegítése,
- az oktatás és egész életen át tartó tanulás biztosítása,
- a kultúra és a művészetek felkarolása,
- a digitális társadalomban való részvétel lehetővé tétele,
- közszolgáltatások nyújtása, mint pl. tömegközlekedés,
- kibocsátás- és hulladékcsökkentés, valamint a természetes források hatékonyabb használata,
- a kommunális fejlesztés megszervezése és finanszírozása, illetve
- a tisztességes kereskedelem előmozdítása.

A legtöbb szociális vállalkozás kis- vagy középvállalkozás. A szokásos nehézségek mellett, amelyekkel a kkv-k vállalatindításkor, valamint a fejlődési és a növekedési szakaszban szembetalálkoznak, a szociális vállalkozások más hátrányokba és akadályokba is ütköznek:

A „mainstream” vállalatok helyzetéhez viszonyítva az innovatív, szociális vállalkozások számára alulfejlett a finanszírozási rendszer a vállalkozások teljes életciklusán keresztül (alapítás, fejlődés, növekedés). Leginkább a piac átláthatósága, a pénzügyi infrastruktúra és a hitelezési kockázat-felmérés tekintetében szenvednek hátrányt. A szociális vállalkozók bizonyos esetekben a szokásosnál is nehezebben tudnak vállalatot alapítani, a fejlődési és növekedési szakaszban is különféle akadályokba ütköznek. Ennek számos oka van: a vállalkozói ismeretek oktatásának hiánya, a bevált üzleti modellek nem megfelelő ismerete, a vállalkozásfejlesztési szolgáltatásokat biztosító infrastruktúra és támogatás elégtelen volta, a bevált módszerekkel kapcsolatos tapasztalatcsere alacsony szintje Európában.

Mindez összefügg azzal, hogy a mai üzleti környezetre sajnos egyáltalán nem jellemző, hogy tudatában lenne a szociális vállalkozások által teremtett társadalmi értéknek, vagy elismerné az e téren játszott szerepüket. Azt, hogy megerősítik a civil társadalom fejlődésének meghatározó elemeit: a felelősségteremtést, a társadalmi innovációt, új partnerségi formák kialakítását, a hiteles vállalkozói tevékenységet.

Azt is el kell mondanom, hogy az uniós és tagállami jogszabályok, valamint a közbeszerzéssel, az állami támogatásokkal, az adózással és a pénzügyi piacokkal kapcsolatos közigazgatási eljárások nem mindig teremtenek egyenlő feltételeket a szociális vállalkozások számára, illetve egyelőre nem veszik kellőképpen figyelembe

a szociális vállalkozások sajátosságait. Mindezek miatt könnyen előfordulhat, hogy a szociális vállalkozók csak nehezen találnak befektetőt, nehezebben jutnak hozzá közpénzekhez, illetve arra kényszerülnek, hogy bonyolultabb jogi formában hozzák létre vállalatukat. De szerencsére így is vannak prosperáló szociális vállalkozások.

Spanyolországban magam is meglátogattam a Mondragon Corporationt, amely az ország hetedik legnagyobb cégcsoportja és az európai kontinens egyik legsikeresebb szövetkezeti vállalkozása. A dolgozói szövetkezetek szövetségéként létrejött vállalkozás ma nyolcvanötezer munkást foglalkoztat, éves bevétele sok milliárd euró, képzési központjaiban évente kilencezren tanulnak.

A Mondragon kiemelkedően sikeres példa arra, hogy a szolidaritás szelleme jól megfér az üzleti sikerrel és kezdeményező készséggel.

Szövetkezetek és új kezdeményezések

Azt is érdemes megemlíteni, hogy a szövetkezeti forma különösen kedvező a nőknek. A szövetkezetek nagy többségében a nők nem keresnek kevesebbet, mint a férfiak. Jobban össze tudják hangolni munkájukat és családi életüket. A szövetkezetekben dolgozó nőknek átlagosan több gyerekük van, mint a nőknek általában az adott országban. A szövetkezet jobb lehetőséget kínál számukra a szakmai továbbfejlődésre is.

A szövetkezet a szociális gazdaság jól bevált, hagyományos vállalkozási formája, amely sok helyen ellenállóbb a válság következményeire is, mint a profitorientált vállalkozások. De vannak újabb, szintén ígéretes kezdeményesek is.

Ilyen, amikor a dolgozók kivásárolják a bajba jutott cégeket, és munkahelyük védelme érdekében saját kezükbe veszik a vállalkozás át-strukturálását.

Napjainkban amúgy is kevés az új barnamezős beruházás, az ilyen dolgozói kivásárlás régebbi, válságba jutott cégeknek kínál új esélyt.

Sajátos és rokonszenves kezdeményezés az úgynevezett közösségi valuta. Amikor az emberek nem készpénzben, hanem kölcsönös szívességekben, szolgáltatásokban, munkaidőben vagy éppen „Soproni kékfrankosban” számolnak el egymással.

Ez persze nem „rengeti meg” a pénzügyi birodalmakat, de helyben sikeres kezdeményezés lehet és egy alternatív, szociális gazdaság lehetőségét villantja fel a helyi közösségnek.

Bizottsági kezdeményezés a szociális vállalkozásokról

Az Európai Bizottság 2011 októberében előterjesztette a „szociális vállalkozás” kezdeményezést (Social Business Initiative), benne egy cselekvési tervvel, melynek célja, hogy Európa-szerte elősegítse a szociális vállalkozások létrehozását, fejlődését és növekedését. A cselekvési tervben 11 kiemelt intézkedést javasoltunk, amelyeket célkitűzések szerint három csoportba soroltunk:

- a szociális vállalkozások finanszírozáshoz való hozzáféréseinek javítása;

- a szociális vállalkozások láthatóbbá tétele és elismerése, a tudásmegosztás és a kapacitásépítés elősegítése, a készségfejlesztés előmozdítása; továbbá
- az európai jogi és szabályozási keretrendszerek egyszerűsítése, különösen a közbeszerzés és az állami támogatások terén.

A következőkben az eddig meghozott fő intézkedéseket szeretném röviden bemutatni. Ami a finanszírozáshoz való hozzáférést illeti, az uniós költségvetés legfontosabb forrásának, azaz a strukturális alapoknak a mobilizálását javasoltuk. Az Európai Regionális Fejlesztési Alap és az Európai Szociális Alap 2014 és 2020 közötti időszakban történő felhasználására olyan szabályokat javasoltunk, amelyek célirányos beruházási prioritásokat foglalnak magukban a szociális gazdaság és a szociális vállalkozások támogatására. Ennek segítségével a tagállamok és az egyes régiók az operatív programjaik keretében egyedi támogatási rendszereket fejleszthetnek ki. Az operatív programok előkészítése jellemzően 2012 második felében vette kezdetét.

A nemzeti vagy regionális támogatási tevékenységek főleg az alábbiakat tartalmazzák:

- kapacitásépítés és annak népszerűsítése (pl. a szociális vállalkozói tevékenységek oktatásának finanszírozása, a vállalkozásfejlesztés támogatása, illetve hálózatépítés révén); valamint
- pénzforrások mobilizálása a szociális vállalkozások finanszírozáshoz való hozzáféréseinek megkönnyítése érdekében.

A kohéziós politika egészére javasolt innovációk nagy része szintén megkönnyíti a szociális vállalkozások támogatását. Az alapok felhasználása egyszerűbb lesz, főként annak köszönhetően, hogy az Európai Szociális Alapból finanszírozott, legfeljebb 50 ezer euró értékű projektek esetében az egyösszegű kifizetések lesznek általánosak, ennél nagyobb összegek esetében pedig egyre szélesebb körben úgynevezett standard hozzájárulási kulcsokat alkalmaznak majd.

A Bizottság emellett a pénzügyi eszközök szélesebb körben való használatát szorgalmazza. Különösen érvényes ez a mikrohitel-rendszerekre és a szociális vállalkozási alapokra, amelyek révén a strukturális alapokból származó pénzt nem csak támogatás, hanem ún. „türelmes tőke”, mezzanine tőke vagy kölcsön formájában is igénybe lehet venni.

A finanszírozáshoz való hozzáférés javítása azonban nem csak az uniós költségvetésből származó támogatásokról szól, hanem a belső piac szabályozásáról is. Szélesebb körben elő kell mozdítanunk a magánbefektetéseket, a nagy intézményi befektetőktől kezdve egészen a szociális vállalkozások kifejlesztéséig. Ezért a forrásaik legalább 70%-át szociális vállalkozásokba fektető alapok számára uniós védjegy létrehozását javasoltuk. Az ilyen alapok esetében egyszerűbb lesz a határon átnyúló befektetés, a szociális vállalkozások pedig könnyebben hozzáférnek

majd a belföldi tőkepiacon kívül a finanszírozáshoz. A „szociális vállalkozások” kezdeményezés részét képező cselekvési terv másik fontos elemét azok az intézkedések alkotják, amelyek a szociális vállalkozások láthatóbbá tételére és kapacitásuk növelésére irányulnak. A kapacitásépítés azon közigazgatási szervek esetében is cél, amelyek a vállalkozások támogatását szolgáló forrásokról döntenek.

Mindebből leginkább a tagállami és regionális hatóságok közötti tudásmegosztást és a szociális vállalkozások (különösen a strukturális alapok révén történő) fejlesztésére irányuló kapacitásépítést szeretném kiemelni. Ez azért ilyen fontos, mert a strukturális alapok képezik a szociális vállalkozásokba irányuló befektetés egyik legnagyobb lehetséges forrását, amelyre mind tagállami, mind regionális szinten hatalmas szükség van. Harmadszor: számos javaslatot tettünk, illetve számos olyan javaslat áll még kidolgozás alatt, amely a szociális gazdaság és a szociális vállalkozások szabályozási keretrendszerére irányul, ideértve a közbeszerzésre és az állami támogatásra vonatkozó szabályokat is.

A Bizottság 2012-ben jogalkotási javaslatot terjesztett elő az európai alapítványok alapszabályának bevezetésére. Tanulmányt készítettünk továbbá arról, hogy miként lehetne az európai szövetkezetekre vonatkozó rendeletet egyszerűsíteni, és konzultációt kezdeményeztünk e tárgyban az érdekelt felekkel. Azt a lehetőséget is tanulmányozzuk, hogy a szociális jellegű biztosító egyesületek számára is alapszabályt dolgozzunk ki.

2011 decemberében a Bizottság javaslatokat terjesztett elő a közbeszerzési irányelv megreformálására, illetve egy koncessziókról szóló, új irányelvre. Ezekben a javaslatokban azt a célt tartottuk szem előtt, hogy könnyebb legyen célirányosan a szociális vállalkozásoknak kedvezni.

Azt szeretnénk, ha a javak, szolgáltatások és munkálatok közbeszerzésében jobban érvényesülnének a társadalmi megfontolások, ezért azt javasoljuk, hogy

- lehessen a termelési folyamattal összefüggő odaítélési kritériumokat alkalmazni;
- fogyatékos, illetve hátrányos helyzetű személyeket foglalkoztató szervezetek számára külön közbeszerzési pályázatokat lehessen kiírni.

Arra is javaslatokat nyújtottunk be, hogy

- egyszerűbbek legyenek a szociális szolgáltatásokkal kapcsolatos közbeszerzés szabályai, valamint
- az ilyen szolgáltatásokkal kapcsolatos közbeszerzésben nagyobb hangsúlyt kapjon a minőség.

Ezen túlmenően a Bizottság 2011 decemberében új jogalkotási csomagot fogadott el az általános gazdasági érdekű szolgáltatásokkal kapcsolatos állami támogatással kapcsolatban. Ezek a szabályok meghatározzák, hogy milyen feltételek mellett lehet állami támogatást nyújtani közszolgáltatásért járó kompenzáció formájában,

úgy hogy az kompatibilis legyen a belső piacra vonatkozó szabályokkal. Az, hogy egyszerűbbé tesszük a szociális és helyi érdekű szolgáltatások állami támogatására irányuló szabályok végrehajtását, számos szociális vállalkozásnak fog közvetlenül kedvezni. A jogszabálycsomag e szolgáltatások különleges jellegét fokozattan veszi figyelembe.

A megfelelő arányokat szem előtt tartva olyan, kellőképpen differenciált megközelítést alkalmaztunk, amely figyelembe veszi, hogy a verseny torzulásának kockázata sokkal inkább fennáll a nagyléptékű, egyértelmű uniós dimenzióval rendelkező tevékenységeknél, mint a helyi szinten szerveződő, pl. szociális tevékenységeknél. Pontosítottuk az alapvető fogalmakat és leegyszerűsítettük az eljárásokat. A szociális szolgáltatásokat finanszírozó tagállamoknak csak a 2011-es bizottsági határozatban foglalt, meglehetősen egyszerű feltételeket kell teljesíteniük, a hosszadalmas értesítési eljárást 2012 februárja óta már nem kell lefolytatniuk. Ez mind a közigazgatási szervek, mind a szolgáltatásnyújtók helyzetét megkönnyíti.

Összességében tehát ma már az EU világos eszközöket kínál a szociális vállalkozások alapításának és fejlődésének ösztönzésére. Szeretném, ha ezt a példát követve a nemzeti kormányok és helyi önkormányzatok saját szociális gazdasági kezdeményezéseket dolgoznának ki. A Bizottság segítségükre lesz, ahol csak tud, különösen az Európai Szociális Alapból nyújtott támogatások révén.

Szociális vállalkozások Magyarországon

Ami a szociális vállalkozások magyarországi helyzetét illeti, röviden a következőket tudom elmondani.

A szövetkezeti törvényt idén áprilisban módosították Magyarországon, s ez többek között az alapításukat is megkönnyíti. A szakértők egyetértenek abban, hogy ezeket a szövetkezeteket a közfoglalkoztatásból való „kimeneti útnak”, azaz a valós munkaerőpiacra való kilépés következő lépcsőjének tekintjük.

Jelenleg 293 szociális szövetkezet működik Magyarországon. Jellemző tevékenységük többek között a mezőgazdaság, állattartás, gyógynövény és gombagyűjtés, kisipar, hagyományos szakmák újraélesztése, városokban a takarítás és a háztartási segítség. A pályázatok egy része hazai forrásból, 2012. I. félévben 3 Mrd Ft, míg a TÁMOP-2.4.3. D szociális gazdaság fejlesztése konstrukció 15 Mrd Ft-os támogatási keretösszeggel tudja a fenti intézkedést követően a szociális szövetkezetek tevékenységeit is támogatni. Fontos megjegyezni, hogy ez utóbbi közvetlen mezőgazdasági támogatásra nem fordítható. A szociális szövetkezetekről szóló szabályozásnál is figyelembe kell venni a szociális partnerek, a különböző érdekvédelmi szervezetek véleményét! Amennyiben a szociális szövetkezet alapszabályában rögzítve nonprofit módon tevékenykedik, illetve közhasznú szociális szövetkezet, ezen támogatások, piaci versenyt nem torzító állami támogatásként, 100% intenzitással adhatóak.

A szociális vállalkozások jövője

Befejezésül egy korábbi, 2011. november 18-án megrendezett brüsszeli konferencia egyik előadójától szeretnék idézni A Nobel-békedíjas Muhámmád Junusz akkor elhangzott előadásában kifejtette, hogy a mai, világszerte tapasztalható súlyos társadalmi-gazdasági problémák zömükben az önzésen alapuló üzleti modellekből erednek, és legfőbb ideje annak, hogy kifejlesszünk egy új, emberségesebb, önzetlenségen alapuló modellt, amellyel megoldjuk legalább a problémák egy részét, ahelyett hogy súlyosbítanánk őket. Európában nagy hagyománya van a vállalkozó szellemnek és az innovációnak. A meglévő tehetségeinket azonban nem aknázzuk ki kellőképpen, pedig ők is segíthetnének a szegénység, a környezeti károk és a munkanélküliség elleni küzdelemben. Fontos lenne ezért, hogy a közigazgatás és az érdekelt felek jobban együttműködjenek, és az oktatási rendszerünkön keresztül a szociális vállalatok pozitív példái és történetei révén segítenének bevinni a köztudatba, hogy az ilyen jellegű vállalkozói tevékenységek milyen nagy értéket képviselnek. Így több tehetséges ember szánná rá magát arra, hogy a szociális vállalkozói ágazatban dolgozzon.

A szociális piacgazdaságban az üzleti tevékenységek sem működhetnek pusztán profitelven. Többet kell tennünk azért, hogy a minél nagyobb haszonszerzésen alapuló, egyoldalú üzleti modellt kiegészítsük, és korrigáljuk. Ha intelligens, fenntartható és inkluzív növekedést szeretnénk Európában, akkor több olyan vállalkozásra van szükség, amely társadalmi célokat szolgál.

Mindeközben persze nem egy párhuzamos univerzum megteremtésén van a hangsúly. A szociális gazdaság és a szociális vállalkozások piacának fejlesztése nyomán várhatóan egyre több profitorientált vállalat figyel majd arra, hogy össztársadalmi szempontból hasznos tevékenységet folytasson.

... ● ...